

Владимир З. Јовановић*

Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Мирослав Љ. Бркић**

Факултет политичких наука Универзитета у Београду

КОНЦЕПТ НОРМАЛИЗАЦИЈЕ

Сажетак

Предмет рада јесте приказ услова које је неопходно задовољити како би квалитет живота особа са менталним сметњама био на нивоу који мора бити омогућен сваком човеку и указивање не неопходне кораке и приступе у раду са овим особама и заједницом. У тексту се настоји да се укаже на права која све особе имају, па самим тим и особе са менталним сметњама, и која им морају бити обезбеђена. Нека од основних људских права не могу се остварити у условима који су карактеристични за институционални смештај, чија је једна од основних одлика немогућност реализације многобројних животних ситуација и карактеристичних развојних задатака, па самим тим ни изградња задовољавајућег личног идентитета. Нормализација је концепт који настоји да омогући услове живота особама са менталним сметњама који су барем онолико квалитетни колико су и услови у којима живи просечан становник одређене заједнице/друштва. Назначава се који су то услови, које је активности неопходно предузети и дефинишу принципи на којима се рад у циљу остварења ових задатака мора заснивати. У тексту се разматрају и адекватни начини конкре-

* Дипломирани социјални радник, студент мастер студија;

** Редовни професор;

тизације циљева нормализације, превасходно кроз валоризацију социјалних улога и лично планирање.

Кључне речи: нормализација, валоризација социјалних улога, лично планирање, резиденцијалне установе, особе са менталним сметњама.

1. ИСТОРИЈСКИ ПРИКАЗ

Однос друштва према особама са инвалидитетом, па и особама са менталним сметњама, битно се разликовао кроз различите друштвено-историјске периоде и различита друштва.

Све до седамдесетих година прошлог века доминирао је медицински модел приступа особама са инвалидитетом, који је подразумевао искључиво дијагностички приступ заснован на медицинској науци. У оквиру управо поменутог приступа инвалидитет се одређивао на основу дефинисања саме повреде и пружања неопходне, искључиво медицинске помоћи одређеној особи, не водећи рачуна о другим факторима који битно одређују квалитет живота те особе. Није се узимала у обзир инклузивност у друштво, нити функционалност особе, социјални односи и могућност заснивања истих, као ни колико је она у стању и на који начин да партиципира у друштву у ком живи. Захваљујући активностима различитих организација и удружења грађана за заштиту права особа са инвалидитетом, појединаца и самих особа које поседују исте или сличне проблеме седамдесетих година долази до промене у схватању и дефинисању појма инвалидности, па и самом приступу особама са инвалидитетом. До тада доминирајући медицински приступ бива мењан био-психо-социјалним приступом. Ова промена парадигме представља прелаз са индивидуалне, медицинске перспективе на структуралну перспективу и приступ инвалидности. Светска здравствена организација (WHO) дефинисала је инвалидност као: „Губитак или ограничење активности услед којих се јавља немогућност да се учествује у друштву на истом нивоу са другима и то због социјалних или околинских баријера.“¹⁾ Из саме дефиниције произилази чињеница да инвалидност није феномен који се у савременим друштвима посматра као медицинско оштећење, већ да је то неопходни услов за постојање инвалидности, поред којег се морају са подједнаким

1) Светска здравствена организација (WHO), 2000. година.

значајем третирати и (не)могућности друштвене партиципације и задовољавања потреба услед оштећења одређене особе, односно (не)постојања социјалних или околинских баријера. Наша држава је усвојила 2006.године Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом у коме стоји да се особама са инвалидитетом сматрају: „Особе са урођеном или стеченом физичком, сензорном, интелектуалном или емоционалном онеспособљеношћу које услед друштвених или других препрека немају могућности или имају ограничене могућности да се укључе у активности друштва на истом нивоу са другима, без обзира на то да ли могу да остварују поменуте активности уз употребу техничких помагала или служби подршке“⁽²⁾ (чл.3, став 1). И ова дефиниција истиче да су друштвене препреке управо оно што особе са инвалидитетом доводи у неравноправну ситуацију и да инвалидност јесте социјални, колико и медицински феномен.

2. ПРАВА ОСОБА СА ИНВАЛИДИТЕТОМ – МЕЂУНАРОДНИ ОКВИР

„Положај особа са менталним сметњама међународно право регулише у оквиру заштите лица са инвалидитетом.“⁽³⁾ Права особа са инвалидитетом штите се на основу правних норми садржаних у оквиру међународних уговора, које су обавезне за све државе потписнице конкретног међународног уговора, али и путем међународних докумената који нису правно обавезујући (тзв. *меко право*). Најзначајнији извор заштите људских права представљају међународни уговори. „Као писани акти настали сагласношћу воља страна уговорница, они садрже правно обавезујуће норме у области заштите људских права и представљају тзв. чврсто право (*hard law*)“⁽⁴⁾. Са друге стране тзв. меко право чине необавезујуће правне норме, које се односе на људска права. Управо необавезност омогућава једноставан и брз начин стварања ове врсте правних норми, јер се избегавају сложене и дуготрајне процедуре закључења и ступања на снагу које су битна каракте-

---

2) Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, *Службени гласник РС*, бр. 33/2006.

3) Зоран Радивојевић, Небојша Раичевић, „Међународна заштита особа са менталним поремећајем.“ *Темида* 3/2007, стр. 11.

4) *Ibid*, стр. 12.

ристика међународних уговора. „Бројне одлуке међународних организација које се обично називају препорукама, декларацијама, резолуцијама, програмима акције или начелима“⁵⁾ представљају заправо тзв. меко право.

У оквиру правно обавезујућих међународних уговора могуће је издвојити три категорије истих. Општи и посебни међународни уговори који се односе на заштиту људских права и као трећа група издвајају се уговори који су искључиво посвећени заштити особа са инвалидитетом, односно особа са менталним сметњама.

2.1. Општи међународни уговори

Групу општих уговора чине они који „настоје да проблематику права човека уреде на потпун и целовит начин“.⁶⁾ Њихову садржину чини велики број људских права и слобода. То су заправо уговори који су закључени у циљу заштите универзалних људских права, не односе се директно на особе са менталним сметњама, али су од великог значаја за заштиту основних слобода и права ових лица. Она су често представљала основ за закључивање међународних уговора, који се односе на права особа са инвалидитетом. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, усвојен од стране УН-а 1966.године, а ступио на снагу 1976.године свакако представља један од најзначајнијих међународних уговора, обавезујућих за све државе потписнице, којим се гарантују људска права сваком човеку.

2.2 Посебни уговори о људским правима

Највећи број ових уговора не уређује на директан начин положај особа са инвалидитетом. Једна од конвенција чију садржину чине и чланови који на директан начин регулишу положај особа са сметњама у развоју јесте Конвенција о правима детета, донета од стране УН-а. „Конвенција признаје право детета са менталним или физичким инвалидитетом да ужива пун и квалитетан живот у условима који обезбеђују достојанство, унапређују самопоштовање и олакшавају активно учешће у заједници, као и право на посебну бригу.“⁷⁾ Државе потписнице су у обавези да у складу са расположивим средствима инвалидној деци и њиховим родитељима обезбеде неопходну помоћ. Међународна организација

5) *Ibid*, стр. 12.

6) *Ibid*, стр. 12.

7) *Ibid*, стр. 14.

рада усвојила је Конвенцију о професионалној рехабилитацији и запошљавању лица са инвалидитетом. У првом члану Конвенције наглашава се да је неопходно „омогућити особи са инвалидитетом да осигура и задржи одговарајуће запослење и напредује у том запослењу, те да тако потпомогне интеграцију и реинтеграцију такве особе у друштво.“⁸⁾ Стварање једнаких могућности, према Конвенцији, могуће је остварити и предузимањем позитивних мера у корист особа са инвалидитетом које нису дискриминишуће према другим радницима.

Нарочито су битнеконвенције које су директно намењене особама са инвалидитетом. Уговори посвећени искључиво заштити особа са инвалидитетом. Треба истаћи да је најзначајнији уговор са оваквим значајем Конвенција о правима особа са инвалидитетом.

2.3. Конвенција о правима особа са инвалидитетом

Конвенција о правима особа са инвалидитетом, усвојена је 13.децембра 2006.године на Генералној скупштини. Она представља најзначајнији уговор из области заштите права особа са инвалидитетом. У преамбули уговора налазе се циљеви и мотиви за закључење, којим потписнице уговора признају „да су Уједињене нације Универзалном декларацијом о људским правима и међународним пактовима о правима човека прокламовале и потврдиле да свако има право на уживање права и слобода прокламованих поменутиим актима, без икакве разлике“⁹⁾, што заправо представља принцип забране дискриминације по било ком основу, па и по основу инвалидитета. Управо овај принцип провлачи се кроз целу декларацију, указујући на значај проблема дискриминације, али и њену актуелну присутност, коју је неопходно искоренити.

Највећи део Конвенције чине чланови посвећени уређењу положаја лица са инвалидитетом. У члану 3. наводи се да се у регулисању статуса особа са инвалидитетом морају поштовати следећа начела: поштовања урођеног достојанства и индивидуалне аутономије, недискриминације, укључења у све сфере друшвеног живота, поштовање различитости, једнаких могућности, присту-

---

8) Уједињене нације, *Конвенција о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом*, доступно на: http://www.unizg.hr/uredssi/images/datoteke/konvencija_prof_rehabilitacija.pdf

9) Генерална скупштина УН, *Конвенција о правима особа са инвалидитеом* – преамбула.

пачности, једнакости мушкараца и жена и поштовање права деце са инвалидитетом.¹⁰⁾

Државе потписнице дужне су да имплементирају у своје Законе одредбе садржане у уговору, односно да усвоје одговарајуће законодавне, административне и друге мере, да промовишу права особа са инвалидитетом, да консултују и омогуће активно учешће ових особа и њихових организација у развој и спровођење националне политике и законодавства који су од значаја за њих.

Наша држава потписница је Конвенције о правима особа са инвалидитетом, коју је потврдила ступањем на снагу закона којим се потврђује Конвенција¹¹⁾ 2009.године. Уговори су битно утицали на развитак свести о потреби изједначавања друштвених улога свих грађана, што је уобичено у идејама и теоријама нормализације.

3. КОНЦЕПТ И ТЕОРИЈА НОРМАЛИЗАЦИЈЕ

Средином прошлог века основан је Конгрес особа са Дауновим синдромом. Непосредно након оснивања учесници истог се ангажују у жељи да „одбране њихова права и права њихових синова и ћерки који су имали посебне потребе“¹²⁾. Инспирирана група етнузијаста је крајем педесетих година прошлог века успела да успостави нови друштвени покрет који је настојао да се одупре општој дехуманизацији, да се супротставе злостављању људи и тенденцији постојања све већег броја особа које спадају у „грађане другог реда“. Подизање свести о потребама грађана са Дауновим синдромом, залагање за живот у заједници који би био што слични ономе које имају особе уобичајеног психо–физичког развоја, довео је до развоја концепта нормализације.

Једну од првих дефиниције формулисао је Нирје, који каже да „нормализација значи дати на располагање особама са менталним сметњама обрасце и услове свакодневног живота који су што је могуће приближнији главним токовима друштва.“¹³⁾

---

10) *Ibid.*

11) Закон о потврђивању конвенције о правима особа са инвалидитетом, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр 42/2009.

12) R.Koch, J. C. Dobson (eds.) *The mentally retarded child and his family: A multidisciplinary handbook*, Revised Edition. New York: Brunner/Mazel Publishers, 1976, p. 490.

13) Nirje Berght, „The normalization principle and its human management implications“ In: *Changing Patterns in Residential Services for Mentally Retarded*. President’s Committee on Mental Retardation, 1969, p. 10.

Волфенбергеристи појам одређује као „коришћење средстава која су културно-нормативно што је могуће више усредсређене ка (у) циљу одржавања и/или успостављања особеног спољашњег понашања и карактеристика које су културно-нормативно прихватљиве и могуће.“¹⁴⁾

Нирје и Волфенбергер представљају најзначајније теоретичаре у области нормализације, с тим што је први своје ставове уобличавао у друштву какво је скандинавско, а други у Сједињеним Америчким Државама. Према Нирјеу кључне идеје концепта нормализације састоје се у следећем:

1. Нормалан дневни ритам
  - Подразумева устајање у жељено време; исхрану и једење у нормалним условима, где се наглашава да је понекад могуће јести у великим групама, али углавном конзумација хране подразумева услове који су породични и укључује, задовољство, хармонију, одмор у складу са властитим потребама.
2. Нормалну животну рутину
  - Живот у одређеном месту; могућност запошљавања и остваривања зараде у складу са послом; одлазак у школу; играње на различитим местим и слично;
3. Нормалан годишњи ритам
  - Коришћење и одлазак на одмор; прослава породичних празника; обележавање датума значајних за породицу/друштво/одређену групу.
4. Нормална развојна искуства животног циклуса
  - Живот у породичном окружењу или окружењу које подсећа на породично, које омогућава највећи могући ниво постигнућа детета;
5. Имати право и могућност избора и исказивања жеља које ће се третирали са поштовањем и узимати у обзир.
6. Могућност ступања у интимне односе
  - Ступање у емоционалне и интимне односе представља једну од основних потреба сваког човека, тако да не сме бити ускраћивана било коме. Често изражена тенденција у установама резиденцијалног карактера у виду постојања различитих одељења за мушкарце

---

14) Wolf Wolfensberger, *The Principle of Normalization in Human Services*. Toronto: National institute on mental retardation, 1972, p. 13.

и жене водила је управо ускраћивању могућности да ове особе ступају у ближу комуникацију са супротним полом.

7. Живот у складу са нормалним економским стандардом
- Подразумева различите врсте материјалних престаџија или радног ангажовања са платама које се не разликују за обављање истих или сличних послова, што треба да омогући особама са интелектуалним и менталним тешкоћама да остварују просечан животни стандард.
8. Живот у складу са нормалним физичким условима.
- Важан део нормализације представљају стандарди који се односе на доступност различитих услуга у заједници (болнице, школе, друге јавне установе).¹⁵⁾

Из свега наведеног, произилази да је нормализација концепт заснован на идејама које су теоретски уобличене на практичним основама. Реалне животне околности, на које многи ни не обраћају пажњу, јер се чине сасвим „нормалним“, уобичајеним, сваком човеку омогућеним есенција постојања. Идеје нормализације применљиве су на све особе са инвалидитетом, на свим узрастима, у свим ситуацијама. Треба нагласити и да само зато што се неко разликује од уобичајеног никако не сме бити разлог да му се ускраћују животни услови, онемогућава приступ различитим услугама или објектима који прате нормалне обрасце друштвеног живота конкретног друштва. Због тога што су развојни изазови за неког са сметњама у развоју већи, требало би да се уложи већи напори како би се стимулисао и омогућио њихов раст и развој.

Институционализација, склањање особа са интелектуалним и менталним сметњама додатно онемогућавају остварење њихови развојних потенцијала, јер изолација и сегрегација негују незнање и предрасуде, док се нормализација и интеграција залажу за побољшање људских односа и разумевање.

Нормализација је концепт који се често симплификовано и погрешно тумачи. Она не значи дословно бити нормалан, добар или лош, моралан или неморалан, бити као други или радити нешто као и остали. Нормализација је једноставно процес који треба да допринесе стварању животних услова уобичајених за

---

15) Nirje Bengt, „The normalization principle and its human management implications“, *SRI-VRS: The International Social Role Valorization Journal*, Vol. 1(2) – 1994; pp. 19–22.

грађане једне заједнице, уз све разлике које су природне и неминовне

3.1. Нормализација као савремени концепт

Нормализација као актуелни концепт има четири основна правца деловања:

1. *Подизање свести.* Један од основних задатака нормализације представља сузбијање предрасуда које су присутне у готово свим друштвима. Опште уверење које влада производи наглашено дистанциран однос становништва према особама које су на било који начин другачије од већине.
2. Нормализација представља један од најснажнијих *организационих механизма* који се развио у циљу задовољавања људских потреба, оснаживања корисника и усмеравања постојећих снага и капацитета у правцу који обезбедјује подизање квалитета свих сервиса који се баве заступањем и задовољавањем људских права.
3. Нормализација представља основно средство укључивања и обучавања свих потенцијалних професионалаца који се баве хуманистичким делатностима, као што су лекари, медицинске сестре, социјални радници, терапеути, наставници и сви други професионалци који су од значаја за процес нормализације. Наставно-научна технологија мора бити заснована на концепту нормализације.
4. Коначно, нормализација јесте и социо-развојни модел раста, који обезбеђује једну од најкохерентнијих и најсистематичнијих идеолошких основа, која отвара пут унапређењу сервиса у служби задовољења људских потреба. Она представља водич у доба превирања, произвољне научне иновације, укореењених на одузимању права гласа (и изјашњавања) по многим питањима и моралном срзавања великог броја професија.¹⁶⁾

Нормализација представља сет принципа заснован на вредностима.¹⁷⁾ Поставља се питање шта представља вредности, које

---

16) R. Koch, J. C. Dobson, J. C. (eds.) *The mentally retarded child and his family: A multidisciplinary handbook*, Revised Edition. New York: Brunner/Mazel Publishers, 1976, p. 492.

17) *Ibid.*

су уткане у темеље нормализације? „Сва људска бића су посебна и драгоцене.“¹⁸⁾ То значи да сва људска бића, као уосталом и сва жива бића, током живота расту, развијају се и мењају. Свако има право да има породицу, да буде вољен, успоставља интимне односе, свака особа има право да буде продуктивна у складу са својим капацитетима и способностима, право на образовање, поседовање стана у складу са својим потребама и квалитетну животну подршку – у мери у којој је то потребно. То су вредности на којима се заправо заснива концепт нормализације.

Како Бронсон наглашава при покушају да на један једноставан начин објасни концепт „суштина принципа захтева коришћење културно-нормативних средстава и метода... да понуди особи животне услове најмање квалитетне колико и услови живота просечног грађанина... и да што је могуће више побољшавају или подржавају његово/њено искуствено понашање, статус и углед.“¹⁹⁾ С тим у везинеопходно је да професионалци као полазну тачку приликом успостављања и креирања програма и услуга за друге, имају у виду сопствене вредности, да поштују живот, као и културне вредности и традицију, тим пре што је локална заједница средина у којој се успостављају услуге.

За сваку особу са сметњама у развоју, адолесцента, старију или млађу, скоро свака ситуација има педагошке импликације, могућности, вредности. „Баш као што је право на образовање важно за сваку особу, тако је од изузетног значаја и за особе са менталним сметњама, са посебним нагласком на једнаким шансама на образовање, обуку и развој.“²⁰⁾ Развој различитих способности увек има импликације на развој целокупне личности. Ова карактеристика посебно је изражена код особа са сметњама у развоју. Сметње у развоју, стварају фрустрације и препреке код појединаца, што утиче на њихово самопоуздање и самопоштовање. Стога је од изузетне важности створити услове у којима ће самопоштовање, самопоуздање, уважавање и разумевање од стране околине бити присутне. Кроз подстицање и богата искуства особе са сметњама у развоју могу себе доживети као активне и равноправне учеснике у друштвеним токовима, док свака депривација

---

18) *Ibid.*

19) R. Koch, J. C. Dobson (eds.) *The mentally retarded child and his family: A multidisciplinary handbook*, Revised Edition. New York: Brunner/Mazel Publishers, 1976, p. 495.

20) Nirje Bengt, „The normalization principle and its human management implications“ *SRV-VRS: The International Social Role Valorization Journal*, Vol. 1(2), 1994, p. 22.

намеће додатни хендикеп. Развијање осећаја личног идентитета је битан фактор раста, а слика о себи треба да буде изграђена на основу слободног искуства личних способности, а не на основу искуства одбацивања и занемаривања.²¹⁾

У институцијама развој индивидуалности је немогућ, јер се оне базирају на дневном ритму дана, који је нестимулативан, једноличан, монотон. Утолико већи значај имају лични планови корисника, који уважавају њихове жеље, интересовања, потребе, које имају одређене специфичности код сваког човека.

4. ВАЛОРИЗАЦИЈА СОЦИЈАЛНИХ УЛОГА

Овај концепт се наставља на претходни, а зановао га је управо један од твораца нормализације, Волф Волфенсбергер. Валоризација социјалних улога (у наставку ВСУ) представља допуну нормализације, засновану на истим принципима, са идејом да се неки од аспеката додатно унапреде. Волфенсбергер је творац општеприхваћене дефиниције ВСУ-а, у којој се наводи да је валоризација социјалних улога „примена онога што наука може да нам каже о омогућавању, успостављању, јачању, одржавању, и/или одбрани вредних друштвених улога за људе.“²²⁾

ВСУ представља подизање вредности и унапређење социјалних улога, као и коришћење различитих теоретских сазнања у пракси, све у циљу практичног деловања кроз које ће се стварати услови за нормализовање услова живота особа са менталним сметњама, унапређење свеукупног квалитета живота ових људи, али и квалитета живота целокупне заједнице.

Унутар концепције ВСУ одређује се појам „девијанта“, који је заснован „на негативном вредновању, насталом услед различитости“.²³⁾ Ово негативно вредновање, настало услед различитости, узроковано је „физичким или функционалним оштећењима, ниским компетенцијама, често етничким идентитетом, одређеним понашањима, бојом коже и сл.“²⁴⁾

---

21) *Ibid.*

22) Joe Osburn, „An Overview of Social Role Valorization Theory“ *SRV/VRS: The International Social Role Valorization Journal/La revue internationale de la Valorisation des roles sociaux*, 3(1), 1998, pp. 7–12.

23) *Ibid.*

24) *Ibid.*

Последице тумачења неког као „девијанта“ могу се сагледати као следеће:

1. Одбацивање од стране заједнице, друштва, чак и породице, али и ускраћивање одређених услуга;
2. Бити означаван изузетно негативним обележјима. Бити означаван као „нехуман“, као „претња“, као „терет за друштво“;
3. Бити физички и социјално удаљен (дистанциран) од других, што најчешће води сегрегацији;
4. Постојање негативних представа о овим особама (укључујући и погрдне изразе);
5. Бити предмет злоупотребе, насиља, бруталности;²⁵⁾

Акција валоризација улога у димензији побољшавања целокупне слике о овим особама, или побољшања компетенција може се вршити на четири различита нивоа друштвене организације:

- Ниво поједница;
- Ниво појединчевог примарног друштвеног система (као што је породица);
- Средњи ниво друштвеног система појединца или група (нпр. суседства, заједница или услуге које појединац или група користи);
- Ниво ширих друштвених система појединаца или група, укључујући и цео систем услуга;

У складу са претходно изнетим могуће је „комбиновањем различитих димензија и нивоа добити матрицу за класификацију главних импликација ВСУ.

---

25) Cheshire Ireland, *An Overview of Social Role Valorization Theory*, доступно на: <http://cheshire.ie/userfiles/file/infobank/servicedesign/Social%20Role%20Valorization%20Theory.pdf>

Табела бр. 1:
Матрица за класификацију главних
импликација ВСУ²⁶⁾

Ниво акције	Побољшање социјалне слике	Унапређење личних способности
Појединац	Креирање друштвених и физичких услова конкретних особа, који ће допринети унапређењу позитивне перцепције те особе од стране других	Креирање друштвених и физичких услова конкретних особа, који ће допринети подизању нивоа компетенција појединца.
Примарни социјални систем	Уређење друштвених и физичких услова у оквиру примарних система који ће унапредити позитивне перцепције особе унутар ових система.	Уређење друштвених и физичких услова у оквиру примарних система који ће створити услове за побољшање компетенција конкретне особе.
Секундарни социјални систем	Уређење физичких и друштвених услова у средњим (секундарним) друштвеним системима који ће допринети унапређењу позитивне перцепције особе у овим системима и путем ових система	Уређење физичких и друштвених услова у секундарним друштвеним системима који ће допринети унапређењу компетенција људи у њима
Шири друштвени системи	Стварање физичких и друштвених услова унутар целокупног друштва који ће допринети унапређењу позитивне перцепције свих људи	Стварање физичких и друштвених услова унутар целокупног друштва који ће допринети повећању компетенција читавих класа

26) Susan Thomas, „The impact of normalization-related and/or SRV-related training as a vehicle of personal, service, and policy change“ In: R. J. Flynn, R. Lemay (Eds.), *A Quarter-Century of Normalization and Social Role Valorization*. Ottawa: University of Ottawa Press, 1999.

Да би нормализација могла функционисати у пракси значајно је да буде заснована на поставкама недискриминације, једнакости, једнаких могућности и др. Ипак, од посебне важности су приступи центрирани на корисника, међу којима се посебно истиче лично планирање.

5. ЛИЧНО ПЛАНИРАЊЕ

Лично планирање представља на конкретну особу усмерено планирање (*Person Centered Planning*). Оно представља коначно уобличење, надградњу и конкретизацију нормализације.

Једну од најцитиранијих дефиниција личног планирања формулисала је Сандресова, по којој се оно „заснива на учењу кроз заједничке акције, о проналажењу креативних решења, а не на уклапању људи у већ постојеће шаблоне о решавању проблема.“²⁷⁾

Табела бр. 2:

Одређење личног планирања²⁸⁾

Лично планирање јесте	Лично планирање није
Најснажнији пут подршке до позитивне промене.	Излечење.
Другачији начин заједничког рада.	Само „колоризована папирологија“.
Бољи пут који се заснива на слушању и уважавању особе.	Само софистиранији облик процене.
Различит за различите особе.	Стандардни пакет услуга.
Позив на личну посвећеност.	Рутинска услуга.
Рад који има за циљ укључење у заједницу.	Само бољи пут до истоветних услуга и система услуга.
За свакога ко то жели.	Само за оне који су „спремни“.

Видљиво је да лично планирање представља приступ развијен у циљу „нормализовања“ услова живота сваке особе, пружања подршке у свакој ситуација која је изискује. Истовремено

27) Helan Sanderson, *Person-centred Planning: Key Features and Approaches*, York: Joseph Rowntree Foundation, 2000; p. 7.

28) Families Leading Planning, *What is person centered planning*, доступно на: <http://www.familiesleadingplanning.co.uk/documents/what%20is%20person%20centred%20planning.pdf>

но, то је и систем активности у циљу оснаживања појединаца и стварања могућности партиципације у заједници. Свака особа је личност за себе, те се у складу са овим приступом свакој особи тако и приступа. Не постоје општеприхваћени шаблони у које је неопходно уклопити људе, него се активности реализују у складу са конкретним потребама и ситуацијом.

Нормализација и лично планирање су концепти у потпуности различити у односу на традиционалне приступе у социјалном раду. У табели 3 приказане су кључне дистинкције социјалног рада заснованог на личном планирању (и нормализацији) у односу на традиционалне приступе.

Табела бр. 3:

Кључне разлике између традиционалног планирања и личног планирања²⁹⁾

Кључна питања	Традиционално планирање	Лично планирање
Ко је особа у средишту?	Клијент	Грађани
Где је уобичајена реализација активности?	Групе куће, тренинг центри за одрасле, специјалне школе, резиденцијалне установе.	Дом особе, радно место или локална школа.
Како су услуге организоване?	Кроз велики број тачно одређених опција.	Кроз јединствен систем подршке прилагођен особи.
Шта је жељени стандард?	Развој одређеног понашања.	Обичан („нормализован“) начин живота.

29) V. Bradley, J. Ashbaugh and B. Blaney B. (Eds.), *Creating Individual Supports for People with Developmental Disabilities*. Paul H. Brookes; Baltimore: Paul H. Brookes, 1994, p. 16.

Шта су услуге?	Програми/ интервенције.	Индивидуална подршка.
Како се планирају услуге?	Индивидуално планиран програм заснован на професионалним аранжманима.	Кроз на конкретну особу усмерене планове (личне планове).
Ко контролише планиране одлуке?	Интердисциплинарни тим.	Сама особа, њена породица, њени најближи пријатељи.
	Тимским консензусом.	На особу усредсређен тим или њен круг подршке.
Шта је највиши приоритет?	Независност/напредак вештина /спољашњи менаџмент.	Самопроцена, самопоуздање, успостављање односа и вредновање социјалних правила.
Шта је циљ?	Развитак независности и промена непожељних понашања.	Пружање подршке особи да изгради сопвени животни стил који сама бира у својој локалној заједници.

Нормализација и лично планирање представљају обједињену концепцију која има за циљ успостављање услова живота сваког човека који су „нормални“ – уобичајени за друштво у ком живи. Активности се предузимају у окружењу особе за коју се планира, јер је управо природно, непосредно окружење од највећег значаја и утицаја на сваког. Али активности су усмерене и према осталим грађанима, јер је неопходно подићи свеукупни ниво свести како би се створили услови за нормализацију у пракси.

Пошто је свака особа јединствена личност, као таквој јој се мора и приступити. Не постоје општеприхваћени модели који се примењују по устаљеној процедури, него се кроз јединствен систем подршке настоји оснажити сама особа, њено уже и шере непосредно окружење.

Конкретна особа је центар планираних активности, а један од приоритета представља изградња што боље самопроцене, самопоуздања, а све у циљу пружања подршке особи да изгради сопствени животни стил за који се самостално определила, и који се реализује у њеној/његовој локалној заједници. Свеобухватни приступ који служи побољшању положаја особа са менталним сметњама и настоји да освести друштво и учини заједнице хуманијим простором.

ЛИТЕРАТУРА

- Генерална скупштина УН, *Конвенција о правима особа са инвалидитетом*, преамбула, 2006.
- Закон о потврђивању конвенције о правима особа са инвалидитетом, *Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 42/2009.
- Закон о социјалној заштити, *Службени гласник РС*, број 24/2011.
- Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом, *Службени гласник РС*, бр. 33/2006.
- Светска здравствена организација (WHO), 2000. година
- Bradley, V., Ashbaugh, J., and Blaney, B. (Eds.). *Creating Individual Supports for People with Developmental Disabilities*; Paul H. Brookes; Baltimore: Paul H. Brookes 1994.
- Koch, R., Dobson, J. C. (eds.). *The mentally retarded child and his family: A multidisciplinary handbook*, Revised Edition. New York: Brunner, Mazel Publishers, 1976.
- Nirje, Bengt., "The normalization principle and its human management implications." In: *Changing Patterns in Residential Services for Mentally Retarded*. President's Committee on Mental Retardation, 1969.
- Nirje, Bengt., "The normalization principle and its human management implications" *SRV-VRS: The International Social Role Valorization Journal*, Vol. 1(2), 1994.
- Osburn, Joe., "An Overview of Social Role Valorization Theory" *SRV/VRS: The International Social Role Valorization Journal/La revue internationale de la Valorisation des roles sociaux*, 3(1), 1998.
- Радивојевић, Зоран и Раичевић, Небојша. „Међународна заштита особа са менталним поремећајима“ *Темуда*, 3/2007, стр. 11–25.
- Sanderson, Helan. *Person-centred Planning: Key Features and Approaches*, York: Joseph Rowntree Foundation, 2000.
- Thomas, Susan., "The impact of normalization-related and/or SRV-related training as a vehicle of personal, service, and policy change" In Flynn, R.J., & Lemay,

- R. (Eds.), *A Quarter-Century of Normalization and Social Role Valorization*; University of Ottawa Press; Ottawa; 1999.
- Wolfensberger, Wolf. *The Principle of Normalization in Human Services*. Toronto: National institute on mental retardation, 1972.
- An Overview of Social Role Valorization Theory*, доступно на: Chesire Ireland, <http://cheshire.ie/userfiles/file/infobank/servicedesign/Social%20Role%20Valorization%20Theory.pdf>
- Уједињене нације, Конвенција о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа с инвалидитетом, доступно на: http://www.unizg.hr/uredssi/images/datoteke/konvencija_prof_rehabilitacija.pdf
- Families Leading Planning, *What is person centered planning* – доступно на: <http://www.familiesleadingplanning.co.uk/documents/what%20is%20person%20centred%20planning.pdf>

Vladimir Z. Jovanovic, Miroslav Lj. Brkic

THE CONCEPT OF NORMALISATION

Resume

The attitude of society towards people with mental disorders significantly differed across different socio-historical periods. However, if we look at the dominant attitude of the XX and XXI century, we see that until the 1970s dominated the medical approach, which is not respected social aspects in proce disability. Since the 1970s stand out various initiatives that advocate when evaluating disability into account must be taken social factors and environmental obstacles. At the same time created the concept of normalization, through which seeks to improve the quality of life, ensuring normal conditions and enable the realization of basic human rights for people with mental disabilities. Nirje, Wolfensberger and others are trying to identify the everyday activities and situations that are necessary to enable persons with mental disabilities. As pointed out by normalization means providing the conditions of life at least as good quality as far as the quality of life of the average population of the specific community / society. Nirj determines the necessity dnevnog normal rhythm, the normal yearly rhythm of life routines, experience normal life cycle, the possibility of entering into intimate relationships, respect for the personality and the possibility that respects everyone's attitude in making decisions affecting that person, a life according to The economic conditions characteristic of the society in which he lives and life in accordance with the appropriate physical conditions. If we

look at the principles on which it is based normalization is clear that residential institutions can not meet the needs of people with mental disabilities, nor in the institutions of this type, these people can be “normalized”. Since the normalization of a comprehensive concept, emphasize the lines of the current operation to normalize, where he indicates that through this concept seeks to raise awareness of the population of a society that this is a broader system of organizational mechanisms, the system within which is contained the activities of each of the professions humanističkih which are of importance for the establishment of such a concept and that it is socio - developmental model of growth. Although a clear system of practical and theoretical ideas shaped normalization seeks to improve and enhance its practical application through a unified system that ranks next to her social role valorization and personal planning.

Social valorization involves ways appropriate changes, additions, establishing social roles that will improve the quality of life. It also deals with the concept of “deviant” and the consequences of labeling someone as such. Defines concrete actions at different levels in order to improve social image and improve the personal abilities of persons with mental disabilities. I personally plan emphasizes that since each person is unique personality, as such she must and access. There are no generally accepted models to be applied by the usual procedure, but through the unique support system designed for a specific person seeks to empower the people itself, its immediate and shifts immediate surroundings. It is important to emphasize that what distinguishes personal planning and normalization of the traditional approach is that it is the most powerful way to support positive change, which implies a different way of working together, is an invitation to a personal commitment, aimed at engaging the community and refers to anyone it wants. Normalization, enhancement of social roles and personal planning are mutually complementing one concept which is the desired standard ordinary - a normal way of life, and the final goal emphasizes the support person to build terms of their own lifestyle that they choose in their local community.

Key words: normalisation, social role valorisation, person centered planning, residential institutions, mental disability.³⁰⁾

---

* Овај рад је примљен 06. 06. 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 16. 06. 2016. године.